

LITERATURA

Holasová, J.: *Klimasmutek: vnitřní dovednosti do časů krize.*

Host, Brno 2024, 311 s. ISBN 978-80-275-2200-2.

Klimatická krize patří k zásadním celospolečenským výzvám současnosti. Téma je sice desítky let etablované ve vědeckých kruzích, nicméně široká veřejnost se s ním intenzivně seznamuje zejména v posledních letech prostřednictvím médií a bohužel také vlastním pozorováním. Informovanost veřejnosti o příčinách a dopadech klimatické krize je sice nezbytným předpokladem pro její politické řešení, nicméně může vyvolávat řadu negativních psychologických a behaviorálních reakcí. Kniha novinářky a psychoterapeutky Jitky Holasové *Klimasmutek: vnitřní dovednosti do časů krize* se zaměřuje na negativní emoce vyvolané klimatickou krizí a ukazuje způsoby, jak se s nimi vyrovnat.

Knihu vnímám jako přínosnou pro český kontext, kde je klimatický distress často ve veřejném diskurzu individualizován. Překvapivě však byl bagatelizován a stigmatizován například i psychology z České psychologické aliance pro globální změny (Holasová 2023). Obdobně je udržitelná transformace někdy podmiňována drastickým snížením spotřeby jednotlivců, kdežto role kolektivních aktérů je sotva zmíněná. Není divu, že i v případě některých nositelů tohoto diskurzu vyvolává taková transformace vztek, strach a pokračující environmentální destrukce úzkost a zoufalství (viz Fendrych 2023). Dle reprezentativního šetření zažívá v souvislosti se změnou klimatu pocitu bezmoci extrémně silně nebo silně 32 % a pocitu smutku 27 % české populace (Krajhanzl a kol. 2021). Individualistický přístup k environmentálnímu distresu tak do jisté míry kontrastuje s jeho rozšířením v populaci. Není proto překvapivé, že se některým lidem v Česku trpícím silným environmentálním distresem mohou dostat namísto odborné pomoci nepochopení a odsudky (viz Dušková Zemánková 2024). Dle mého názoru představuje kniha

důležité, ale v české debatě o změně klimatu a udržitelné transformaci stále spíše opomíjené téma.

Základní tezí knihy je, že klimasmutek nebo také environmentální distress není nedostatkem jednotlivce, ale jeho přirozenou reakcí na nezdravé nastavení společnosti a rozsah environmentální destrukce. Klimatická změna je v současnosti v široké povědomosti, a proto se s ní musí vyrovnávat prakticky všichni. Nepříjemné pocity zahrnuté autorkou do pojmu klimasmutku (např. vztek, žal, bezmoc) zažívá do určité míry většina Čechů (Krajhanzl a kol. 2021, s. 38) a jejich počet roste. Zatímco ale klimasmutek je důsledkem zvnitřnění klimatické krize, pro část lidí je příliš těžké ohrožení klimatickou změnou čelit. Proto se setkáváme rovněž s jejím popřením v podobě víry v klimatické dezinformace nebo vztekem vůči aktérům, kteří chtějí klimatickou krizi řešit (viz recenze knihy Továrna na lži, Pecka 2023, Bosák 2023). Podle Holasové tak duševní zpracování klimatické krize může posloužit jako zdroj pro aktivizaci lidí k řešení změny klimatu, která je v Česku jedna z nejnižších v EU (European Commission 2023, s. 33).

Kniha sestává z dvanácti kapitol, kdy po konceptuálním úvodu vždy následuje rozhovor autorky s lidmi, kteří se nějakým způsobem dotýkají průníků psychologie a environmentálních témat. Kromě psychologické literatury čerpá Holasová z řady oborů od filozofie, antropologie až po neurovědy. Jak už podtitul napovídá, kniha je prakticky orientovaná, neboť jak autorka, tak řada respondentů se věnuje environmentálně zaměřené psychoterapii a/nebo si vyrovnávání se s klimasmutkem osobně prošli. Kniha postupně představuje devět duševních dovedností, které mohou psychické pohodě v kontextu klimatické krize napomoci.

Autorka však dovozuje, že tak jako problém klimatické krize dalece přesahuje jednotlivce, tak klimasmutek není řešitelný pouze na individuální úrovni. Kniha se tedy pomyslně přesouvá od přijetí negativních emocí a propojování mysli a těla k posilování vnitřních zdrojů skrze navazování oboustranně přínosných vztahů s přírodou a společností. Výraznou inspirací pro přístup ke klimasmutku je pro autorku práce ekofilozofky Joanny Macy: „Díky pochopení bolesti můžeme redefinovat sebe, své místo na světě, svůj záměr a hodnoty. Přerátovat, co znamená žít dobrý život. Šířeji uvidíme sebe jako očko v síti života. Žádná vina ani úkol řešit klimatickou krizi nedopadá jen na náš hřbet, ale můžeme je nést společně. Jsme součástí rodiny, komunity, společnosti a ekosystému“ (s. 49).

Přístup Holasové k psychologickým reakcím na klimatickou krizi je s jistotou mírou zkreslení možné vnímat analogicky k evolučním přístupům k odolnosti často využívaných v ekonomické geografii. Kromě vyrovnávání se s klimasmutkem kniha rovněž upozorňuje na rizika (vyhoření, přehlcení konzumací digitálního obsahu, tzv. psycho- a ezo-šmejdí), která mohou individuálnímu zranění stát v cestě. Důležitým poselstvím je proto nalézání způsobů, jak se v řešení klimatické krize angažovat udržitelně, v klimasmutku se neutopit, angažovat se jen do té míry, abych dokázal vždy doplnit vnitřní energii.

Jedním ze sympatických postojů překračujících klasickou psychologii a psychoterapii je zdůrazňování propojení psychických stavů se stavem životního prostředí a společnosti, což dle mého názoru může být zajímavé i pro geography. Rozhovory v některých místech mírně odbíhají od tématu vztahu duševního stavu jednotlivce a jeho prostředí k obecnějším psychologickým otázkám, což je pravděpodobně nutné pro pochopení knihy laickou veřejností. Nicméně rozhovory příliš často sklouzávají k výměnám mezi dvěma „zasvěcenci“, což na běžného čtenáře může působit nepřístupně. V konkrétní rovině v některých rozhovorech dovoluje autorka respondentům využívat obrazná pojmenování duševních stavů, která ani jeden ze stran rozhovoru nemá zapotřebí blíže vysvětlovat.

Na druhou stranu se jak v úvodech, tak rozhovorech střídají analytičtější a esejistější polohy, což jistou nesourodost do určité míry vyvažuje. Jako by autorka tušila, že některé přístupy uplatňované v environmentálně orientované psychoterapii mohou být označovány přívlastkem „ezo“. Takové interpretaci předchází tím, že na možnost takového čtení sama upozorňuje a poukazuje na fakt, že spiritualita je psychologií považována za jednu ze základních lidských potřeb. Zpovídaný teolog a psychoterapeut Adam Borzič rovněž upřesňuje, že ezoterismus je běžnou součástí všech velkých náboženství a sám o sobě není škodlivý. Znalost hlavních světových duchovních tradic by podle něj měla sloužit ke spirituální gramotnosti a případnému varování před ezo-šmejdý.

Knihy složená z klasických rešerší a následných rozhovorů představuje zajímavý útvar, kdy rozhovory v některých místech mohou připomínat psychoterapeutické sezení. Tato volba vzhledem k tématu knihy je opodstatněná, nicméně podle mého soudu by knize prospěla pečlivější redakce a sevřenější tvar. Naopak kvituji fakt, že kniha neobsahuje ilustrace a ponechává čtenářům prostor pro samostatnou vizualizaci vnitřní a vnější krajiny klimasmutku. Mimo to vzhledem k tématu by hrozilo, že ilustrace budou připomínat propagační materiály komerční ezoteriky, před kterou se naopak kniha snaží varovat.

Knihy je určena široké veřejnosti se zájmem o změnu klimatu a psychologické aspekty udržitelné transformace. Každý si v ní může najít praktické rady, jak se s klimasmutkem vyrovnávat dle svého převažujícího zaměření (racionalita, spiritualita), popřípadě míry, do jaké má klimasmutek zpracovaný. Podle nedávno zveřejněné studie může intenzivní dlouhodobý kontakt s důkazy klimatické krize v kombinaci s laxností politiků a odporem veřejnosti k jejímu řešení vést k rozvoji environmentálního distresu mezi vědci (Calabria, Marks 2024).

Udržitelná transformace je dle některých ekonomických geografů perspektivním tématem výzkumu geografie (Ženka cit. v Smolová 2024), což naznačují i organizátoři Výroční konference České geografické společnosti 2024 mottem Geografie pro spravedlivé transformace. Je proto možné, že pokud čeští geografové budou v následujících letech intenzifikovat výzkum udržitelné transformace, budou podobně jako klimatičtí vědci (Calabria, Marks 2024) ve zvýšené míře

zranitelní vůči klimasmutku. Vnitřní dovednosti do časů krize se pak mohou hodit i českým geografům.

Literatura

- BOSÁK, V. (2023): Továrna na lži: Výroba klimatických dezinformací. *Informace ČGS*, 42, 2, 27–31.
- CALABRIA, L., MARKS, E. (2024): A scoping review of the impact of eco-distress and coping with distress on the mental health experiences of climate scientists. *Frontiers in Psychology*, 15, 1–17, 1351428.
- DUŠKOVÁ ZEMÁNKOVÁ, I. (2024): Syn zažívá klimatický žal, rozhodl se zachraňovat planetu, trápí Kamilu, https://www.idnes.cz/onadnes/vztahy/klimaticky-zal-enviromentalni-uzkost-ekologie-udrzitelny-zivot-veganstvi.A240913_084211_ona-vztahy_job (5. 1. 2024)
- EUROPEAN COMMISSION (2023): Special Eurobarometer 538: Climate Change. European Commission, Brussel, <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2954> (5. 1. 2024)
- FENDRYCH, M. (2023): Environmentální žal nás svírá. Zelená totalita nepomůže, žít skromně neuškodí, <https://nazory.aktualne.cz/komentare/enviromentalni-zal-nas-svira-zelena-totalita-nepomuze/r-f2abf85cfa1811ed8980ac1f6b220ee8/> (5. 1. 2024)
- HOLASOVÁ, J. (2023): Dokud budou psychologové scvrkávat environmentální žal na dětinské vztekání, nikam se nepohneme, <https://denikalarm.cz/2023/02/dokud-budou-psychologove-scvrkavat-environmentalni-zal-na-detinske-vztekan-nikam-se-nepohneme/> (5. 1. 2024)
- KRAJHANZL, J., CHABADA, T., SVOBODOVÁ, R., KÁCHA, O., VINTR, J., BECKOVÁ, A. (2021): České klima 2021: Mapa českého veřejného mínění v oblasti změny klimatu. FSS MU a GREEN DOCK, https://institut2050.cz/wp-content/uploads/2022/06/Vyzkum-Ceske-klima-2021_soubor_czklima2021.pdf (5. 1. 2024)
- PECKA, V. (2023): Továrna na lži: Výroba klimatických dezinformací. *Alarm a UTOPIA LIBRI*, Praha.
- SMOLOVÁ, I. (2024): Rozhovory s novými profesory. *Informace ČGS*, 43, 2, 33–36.

Vojtěch Bosák
e-mail: vojtech.bosak@osu.cz

Grabski-Kieron, U., Kordel, S., Krajewski, Ch., Mose, I., Steinführer, A.: *Geographie Ländlicher Räume.*

Brill Schöningh, 2024, 464 s. ISBN 978-3-8252-6068-2.

V dubnu 2024 vyšla v německém nakladatelství Brill Schöningh učebnice *Geographie Ländlicher Räume* (Geografie venkovských prostorů). Jejími editory jsou významní němečtí univerzitní odborníci na problematiku venkova Ulrike Grabski-Kieron (Münster), Stefan Kordel (Nürnberg), Christian Krajewski (Münster), Ingo Mose (Oldenburg) a Annett Steinführer z Thünenova institutu v Braunschweigu. Jedná se o obsáhlé dílo, které vyšlo v řadě základních geografických učebnic. Má celkem 464 stran. Hlavní myšlenku učebnice vystihuje už její název. Neexistuje pouze jeden, ale vícero venků.

Nová učebnice reflektuje rostoucí společenský, politický a vědecký zájem o venkovské oblasti. Přestože je geografie venkova někdy označována za mladou subdisciplínu, její kořeny v Německu sahají až do 19. století a mají hlubší tradici než mnohé jiné geografické obory. Kniha zaplňuje mezeru po velmi úspěšné publikaci Gerharda Henkela *Der Ländliche Raum. Gegenwart und Wandlungsprozesse seit dem 19. Jahrhundert in Deutschland*, která vyšla v pěti vydáních, poprvé v roce 1979. Dynamický vývoj v oblasti teoretických a metodologických přístupů i vliv globálních trendů vedly k potřebě moderního, široce koncipovaného učebního textu.

První kapitola se zaměřuje na historický vývoj geografického výzkumu venkova a význam venkovských oblastí v současné společnosti. Autoři analyzují, jak se venkov proměňoval v důsledku industrializace, urbanizace, globalizace i digitalizace, a sledují vývoj přístupů ke studiu venkovských regionů. Kapitola rovněž ukazuje, že venkov již není chápán jen jako agrární prostor, ale hraje klíčovou roli v ekologické udržitelnosti, sociální soudržnosti a regionálním rozvoji.

Kniha přistupuje k venkovu multidisciplinárně – propojuje poznatky geografie, sociologie, ekonomie, krajinné ekologie, environmentálních studií, politologie a plánování. Cílem je nabídnout integrovaný pohled, který kombinuje socioekonomickou, environmentální a politickou dimenzi a reflektuje aktuální výzvy, jako jsou demografické změny, změny ve využívání půdy, digitalizace, globalizační a deglobalizační procesy či přechod k obnovitelným zdrojům energie.

Druhá kapitola přináší přehled teoretických základů a geografických přístupů ke studiu venkovských prostorů. Nejprve sleduje historický vývoj oboru, zejména v německojazyčném prostředí, a následně představuje čtyři hlavní konceptualizace venkova – funkční analýzu, politicko-ekonomickou restrukturalizaci, sociální konstrukci „rurality“ a studium každodenních praktik, které formují a redefinují venkov.

Historický vývoj geografie venkova, resp. venkovů odráží širší proměny vědeckého myšlení i společenské potřeby. Původně byl venkov vnímán primárně v kontextu agrární a sídelní geografie, přičemž dominovaly přístupy zaměřené na zemědělskou produkci a morfologii venkovských sídel. V 50. a 60. letech se však prosadila socioekonomická perspektiva, která začala zkoumat venkov jako prostor strukturálních proměn, demografických posunů a ekonomické diferenciacce. 70. léta přinesla důraz na aplikovaný výzkum, zejména v souvislosti s politikou rozvoje venkova a zlepšováním infrastruktury. Od 80. let ovlivnila německou geografii anglosaská *Rural Geography*, která přinesla konstruktivistické přístupy k vnímání venkova a zpochybnila jeho tradiční agrární charakter.

V mezinárodním kontextu se venkovská geografie v německy hovořících zemích vyvíjela odlišně. Ve Velké Británii hrála dlouhou dobu významnou roli

romantizující představa venkova jako idylického prostředí, avšak od 70. let se prosadily marxistické a politicko-ekonomické přístupy reflektující nerovnosti a konflikty v rámci venkovského prostoru. Francouzská *Geographie rurale* se zaměřuje na regionální analýzy agrárních systémů a postupně přijala koncept teritoriálního pojetí venkova jako dynamického fenoménu. Ve Skandinávii se výzkum soustřeďuje na historické a environmentální aspekty venkova, přičemž po vstupu Švédska a Finska do EU získaly větší vliv také feministické a kritické přístupy.

V současnosti se výzkum venkova v německy hovořících zemích rozšiřuje o nové směry, jako je kritický výzkum venkova (*kritische Landforschung*), který propojuje politickou ekonomii, environmentální studia a otázky sociálních nerovností, nebo *agri-food* geografie zaměřená na potravinové systémy a alternativní způsoby produkce a distribuce potravin.

Autoři dále charakterizují čtyři hlavní teoretické přístupy k venkovu, které se vzájemně doplňují a umožňují jeho komplexní pochopení. Funkcionální analýza sleduje venkov jako prostor plnící různé funkce – výrobní, obytnou, rekreační či ekologickou – přičemž zdůrazňuje jejich dynamiku a časté konflikty (například mezi suburbanizací a ochranou krajiny). Politicko-ekonomická analýza se zaměřuje na restrukturalizaci venkova v kontextu globálních změn, komodifikace krajiny a diferenciací regionů, přičemž také zkoumá nerovnosti mezi prosperujícími a marginalizovanými oblastmi. Sociálně konstruktivistický pohled ukazuje, že „venkov“ není objektivně daná entita, ale kulturní a jazykový konstrukt ovlivněný mediálními, politickými i každodenními diskurzy. Poslední přístup, zaměřený na každodenní praktiky, vnímá venkov jako výsledek konkrétního jednání a interakcí, které formují místní identity, komunitní vztahy nebo environmentální konflikty.

Závěrem kapitola zdůrazňuje, že venkov nelze jednoznačně definovat, neboť se jedná o dynamický prostor, v němž se prolínají historické procesy, ekonomické struktury, sociální konstrukce a každodenní životní praktiky. Interdisciplinární přístup je proto klíčový nejenom z hlediska akademického výzkumu, ale i s ohledem na potřeby regionální plánování a politiky zaměřené na udržitelný rozvoj venkova.

Třetí kapitola se věnuje různým přístupům k typologii venkovských prostorů, které slouží nejen k analytickému chápání jejich rozmanitosti, ale mají i zásadní význam pro plánování a politické rozhodování. Podrobně vysvětluje typologie používané v Německu, přičemž se věnuje také evropským klasifikacím, včetně typologie Eurostatu nebo širší typologii městských a venkovských oblastí vytvořené v rámci programu ESPON.

Autoři U. Grabski-Kieron a P. Küpper zdůrazňují, že neexistuje univerzální typologie – jednotlivé přístupy se liší cíli, metodami i použitými statistickými indikátory. V Německu se pro klasifikaci venkovských oblastí nejčastěji používají dvě oficiální typologie, které reflektují odlišné metodické přístupy a analytické

cíle. Prvním z nich je klasifikace Spolkového institutu pro výstavbu, městské a prostorové plánování (BBSR), známá jako *siedlungsstrukturelle Kreistypen* (typologie sídelních struktur na úrovni okresů). Tento přístup vychází primárně z hustoty zalidnění a podílu městských sídel v daném správním celku (*Kreis*). V praxi se území dělí podle předem stanovených prahových hodnot do kategorií od silně urbanizovaných oblastí po málo osídlené venkovské regiony. Typologie nabízí plynulé kontinuum, které umožňuje porovnání mezi jednotlivými regiony v rámci celého Německa. Její hlavní výhodou je jednoduchost a přehlednost, což z ní činí efektivní nástroj pro regionální plánování a srovnávání území podle míry urbanizace. Hlavní nevýhodou je však skutečnost, že se soustřeďuje především na demografické ukazatele a nezohledňuje širší ekonomické či sociální faktory.

Druhým důležitým přístupem je typologie Thünenova institutu (*Thünen-Institut*), která pracuje také s hospodářskými a sociálními charakteristikami regionu. Tento model využívá dvourozměrný systém klasifikace založený na dvou hlavních osách: (1) „Ruralita“, kterou hodnotí na základě faktorů, jako je hustota osídlení, podíl rodinných domů, dostupnost regionálních center a velikost okolní populace (kolem zmíněných center). Tento ukazatel tedy lépe reflektuje prostorovou strukturu osídlení. (2) Druhou osu tvoří socioekonomická situace, která zahrnuje indikátory jako průměrný příjem, míra nezaměstnanosti, demografické trendy (např. stárnutí obyvatelstva) a průměrná délka života. Tento faktor umožňuje identifikovat rozdíly mezi prosperujícími a sociálně slabšími venkovskými oblastmi. Tím, že kombinuje dvě dimenze, tak se více hodí pro podrobnější analýzu venkovských regionů. Na rozdíl od klasifikace BBSR, která pracuje s pevně stanoveným město-venkovským spektrem, Thünenův přístup umožňuje například rozlišit „silně venkovské regiony s dobrou socioekonomickou situací“ od „venkovských oblastí s nepříznivými podmínkami“. Tento model tedy poskytuje realističtější obraz o diferenciaci venkovských oblastí a je tudíž vhodnější pro cílené strategické plánování, zaměřené na ekonomický rozvoj nebo podporu sociálně slabších oblastí.

Kapitola 4, nazvaná „Venkovské oblasti jako sociální prostor“, představuje venkov jako dynamické prostředí, kde se prolínají sociální, demografické a ekonomické procesy. Zaměřuje se na proměňující se podmínky života a práce na venkově a zdůrazňuje, že venkov není pouze agrární či krajinářský jev, ale prostor formovaný společenskými vztahy, identitami a každodenními praktikami. Autoři poukazují na to, že venkovské sociální prostory jsou utvářeny nejen materiálními a institucionálními podmínkami – jako jsou sídla, infrastruktura, dostupnost služeb a dopravní obslužnost – ale i aktivním jednáním jednotlivců a komunit, které tyto struktury využívají, přetvářejí a dávají jim nový význam.

Kapitola se nejprve věnuje proměnám sídelních struktur, zahrnujícím jak vesnice, tak malá a střední města. Upozorňuje, že venkovské oblasti se neomezují pouze na tradiční vesnická sídla, ale zahrnují také menší městská centra, která historicky plnila významné administrativní, hospodářské a sociální funkce. Zatímco některé

venkovské regiony prosperují díky suburbanizaci, průmyslovým investicím nebo cestovnímu ruchu, jiné čelí ekonomickému úpadku a úbytku obyvatel. Reformy veřejné správy a slučování obcí sice přispělo v mnoha případech k začlenění menších sídel do větších správních celků, ale vedlo k oslabení místní identity.

Dalším klíčovým tématem jsou sociální a demografické změny. Venkov se vyznačuje rostoucí heterogenitou obyvatelstva – vedle tradičních obyvatel přibývají nově příchozí, včetně seniorů, mladých rodin či zahraničních migrantů. Kapitola sleduje různé migrační trendy, od historického odlivu obyvatel přes příchod pracovních migrantů až po novodobé fenomény, jako je migrace uprchlíků či tzv. *lifestyle migration*, kdy lidé z měst odcházejí na venkov hledat vyšší kvalitu života. Zvláštní pozornost je věnována také fenoménu „zůstávání“, tedy faktorům, které motivují určité skupiny k setrvání v regionu navzdory obecným trendům vyliďňování.

Důležitou roli v každodenním životě venkova hraje bydlení, mobilita a občanská angažovanost. Tradičně převažuje vlastnické bydlení v rodinných domech, což má silný kulturní význam, avšak stále častěji se objevují i alternativní formy, jako je nájemní bydlení či komunitní projekty. Stárnoucí populace na venkově čelí výzvám spojeným s údržbou domů a dostupností služeb. Mobilita je dalším klíčovým aspektem – venkovští obyvatelé jsou často závislí na automobilové dopravě kvůli nedostatečné veřejné dopravě, což může být problém pro seniory, mladistvé či osoby s nižšími příjmy. Občanská angažovanost, zahrnující dobrovolnické aktivity, spolkový život či sousedskou výpomoc, zůstává jedním z pilířů venkovské soudržnosti a často nahrazuje chybějící veřejné služby.

Kapitola také rozebírá přístup k základním službám, jako je zdravotnictví, školství, maloobchod nebo kulturní zařízení. Od 80. let dochází k jejich koncentraci do větších center, což vede k omezené dostupnosti služeb v menších sídlech. Místní komunity se proto často snaží tento trend kompenzovat prostřednictvím občanských iniciativ, jako jsou komunitní obchody nebo multifunkční centra. Tento vývoj reflektuje širší posun od centralizovaného modelu státu k tzv. garantujícímu státu, kde veřejné služby částečně přebírají obce, neziskové organizace či dobrovolníci.

Kapitola 5 „Venkov jako ekonomický prostor“ je nejrozsáhlejší částí knihy, která se věnuje proměnám a současným ekonomickým procesům ve venkovských regionech. Zaměřuje se na transformaci venkovského hospodářství, jeho rostoucí diverzifikaci a vliv globalizace a digitalizace. Autoři zdůrazňují, že venkov dnes není homogenním agrárním prostorem, ale ekonomicky dynamickým a heterogenním prostředím, kde se vedle zemědělství a lesnictví stále více prosazují průmysl, služby, cestovní ruch, nové technologie a energetická změna.

Kapitola sleduje vývoj jednotlivých hospodářských sektorů, počínaje zemědělstvím, které v současnosti pokrývá značnou část území, avšak ztratilo dominantní roli jako zaměstnavatel. Struktura zemědělství prošla intenzifikací a specializací, přičemž roste význam ekologického hospodaření, přímého prodeje a regionálních

značek. Modernizace v podobě *Smart Farming* přináší technologické inovace, ale také sociální a ekonomické výzvy, například rostoucí ceny půdy či střety mezi velkoprůmyslovými investory a tradičními farmáři.

Další část kapitoly se věnuje lesnictví a dřevozpracujícímu průmyslu, který je významný zejména v horských oblastech. Mechanizace snížila zaměstnanost v sektoru, ale poptávka po dřevu jako obnovitelné surovině zůstává vysoká. Hlavní výzvou jsou klimatické změny, sucho, kůrovcové kalamity a otázky udržitelného obhospodařování lesů.

Venkov je také prostředím malého a středního podnikání, řemeslné a průmyslové výroby, přičemž mnoho podniků v periferních regionech dosahuje globální konkurenceschopnosti. Koncept tzv. *Hidden Champions*, tedy středně velkých inovativních firem s úspěšnou exportní strategií, ukazuje, že venkovské oblasti mohou být důležitými technologickými a výrobními centry. Automatizace a digitalizace však přináší nové výzvy v oblasti pracovních příležitostí a vzdělávání.

Cestovní ruch je další klíčovou složkou venkovské ekonomiky, zejména v oblastech s přírodním a kulturním dědictvím. Turismus podporuje místní ekonomiky, vytváří pracovní místa a přináší příjmy do regionů, ale zároveň naráží na problémy sezonnosti, koncentrace návštěvníků a gentrifikace venkovských lokalit. Pandemie covidu-19 přinesla novou vlnu zájmu o „blízké“ destinace, což představuje příležitost pro udržitelnější rozvoj venkovského turismu.

Zvláštní důraz kapitola klade na inovace a digitalizaci ve venkovských regionech. Přestože inovační ekosystémy byly tradičně spojovány s městy, nové přístupy ukazují, že venkovské podniky, rodinné firmy a komunitní iniciativy mohou být významnými nositeli inovací. Digitální transformace přináší nové možnosti pro vzdělávání, podnikání, práci na dálku i zlepšování veřejných služeb, ale zároveň odhaluje digitální propast mezi městy a venkovem, kde často chybí infrastruktura vysokorychlostního internetu.

Další klíčovou oblastí je energetická transformace venkova. V rámci německé politiky *Energiewende* se venkov stal hlavním dějištěm rozvoje obnovitelných zdrojů energie, jako jsou větrné elektrárny, solární parky, biomasa a geotermální projekty. Tyto investice přináší ekonomické benefity místním komunitám, ale také konflikty ohledně krajinného rázu, biodiverzity a veřejného přijetí těchto změn.

Závěrečná část kapitoly se zabývá kooperativním rozvojem a lokální ekonomikou politikou, přičemž zdůrazňuje význam spolupráce mezi podniky, samosprávami, občanskými iniciativami a výzkumnými institucemi. Modely participativního řízení, jako je LEADER, ukazují, že inovativní strategie založené na místních silných stránkách mohou být efektivním nástrojem pro posílení venkovské ekonomiky a sociální soudržnosti.

Kapitola 6 s názvem „Využití půdy a změny krajiny“ se zaměřuje na proměny venkovské krajiny v historickém i současném kontextu, přičemž analyzuje způsob

využívání půdy jako viditelný projev hospodářských, sociálních a environmentálních změn. Sleduje, jak se krajina vyvíjela od středověkého odlesňování přes industrializaci a modernizaci zemědělství až po současnou energetickou transformaci a rostoucí tlak na půdní zdroje.

Úvodní část kapitoly objasňuje teoretické přístupy ke krajině, přičemž porovnává tři hlavní koncepty. Tradiční esencalistický pohled chápe krajinu jako pevně daný a neměnný geografický útvar, zatímco pozitivistická geografie se ji snaží kvantifikovat a měřit. Naproti tomu konstruktivistické přístupy zdůrazňují, že krajina je sociálně utvářený prostor, jehož význam se mění v závislosti na kulturním a historickém kontextu. V evropském měřítku se tak venkovské oblasti často označují jako „*Kulturland*“ (kulturní krajina), tedy prostor dlouhodobě formovaný lidskou činností, kde hranice mezi „přírodní“ a „kulturní“ krajinou není jednoznačná.

Následující část se věnuje dynamice využívání půdy a faktorům, které ji ovlivňují. Zemědělství, které dlouho dominovalo venkovské ekonomice, již není jediným klíčovým prvkem využívání půdy, ale stále má zásadní dopad na životní prostředí. Intenzifikace zemědělské produkce, mechanizace, chemizace a tlak na vyšší výnosy vedly k rozšiřování monokultur a úbytku tradičních krajinných prvků, jako jsou meze, remízky nebo mokřady. Dalšími faktory přetvářejícími krajinu jsou stavební rozvoj, rozšiřování dopravní infrastruktury a energetické projekty, zejména solární a větrné elektrárny, jejichž výstavba ovlivňuje ekologickou stabilitu území.

Dále jsou rozebírány ekologické dopady různých forem využívání půdy. Mezi nejvýznamnější patří znečištění vod dusíkem a fosforem v důsledku intenzivního hnojení, což vede k eutrofizaci vodních toků a kontaminaci podzemních vod. Pesticidy a herbicidy přispívají k úbytku biodiverzity, zejména hmyzu a ptactva. V oblasti lesnictví kapitola upozorňuje na negativní dopady monokulturních porostů, zejména smrkových plantáží, které jsou vysoce náchylné ke kůrovcovým kalamitám a větrným polomům. Klimatická změna, zejména stoupající teploty a sucho, dále zhoršuje odolnost stromů a zvyšuje riziko rozsáhlé degradace lesních ekosystémů.

Dalším klíčovým tématem je zástavba a rozšiřování infrastruktury, které vedou k záboru půdy (*land consumption*), fragmentaci ekosystémů a snižování infiltrační schopnosti krajiny. Růst logistických center, nových obytných čtvrtí a dopravních koridorů zvyšuje tlak na půdu a komplikuje rovnováhu mezi hospodářským rozvojem a ekologickou stabilitou. Přestože existují politické cíle pro omezení záboru půdy, například strategie snížit spotřebu půdy v Německu na 30 ha denně, realita ukazuje, že tato opatření nejsou zatím dostatečně efektivní.

Kapitola se rovněž zabývá dopady energetické transformace na venkov. Větrné a solární elektrárny sice podporují přechod na obnovitelné zdroje energie, ale zároveň vytvářejí konflikty mezi ekologickými, ekonomickými a sociálními zájmy.

Kritizovány jsou například negativní dopady na krajinný ráz, biodiverzitu či cestovní ruch. Pěstování energetických plodin, jako je kukuřice pro bioplynové stanice, vede k monokulturnímu využití půdy a dalším environmentálním problémům.

Závěrečná část kapitoly se věnuje možnostem regulace a ochrany krajiny. Na úrovni EU i jednotlivých států existuje široké spektrum právních a dotačních nástrojů na podporu udržitelného využívání půdy, od společné zemědělské politiky EU (GAP) po národní strategie ochrany přírody (např. německý *Bundesnaturschutzgesetz*). Lesnictví se posouvá směrem ke klimaticky odolným smíšeným lesům (tzv. *Waldumbau*), což zahrnuje přechod od smrkových monokultur k pestřejším druhově diverzifikovaným porostům.

Významnou roli v ochraně krajiny hrají chráněná území, jako jsou národní parky, chráněné krajinné oblasti, biosférické rezervace UNESCO či evropská síť Natura 2000. Přestože se rozloha chráněných oblastí v Evropě rozšiřuje, pokles biodiverzity se zastavuje. Autoři zdůrazňují, že účinná ochrana krajiny nezáleží jen na regulacích, ale také na přijetí opatření místními obyvateli, podniky a obcemi. Pokud jsou restriktce vnímány jako nespravedlivé, dochází k odporu a konfliktům mezi zájmovými skupinami. Proto se stále více prosazují kooperativní modely ochrany přírody, jako je smluvní ochránářství v zemědělství či finanční kompenzace za péči o biotopy.

Závěrem kapitola konstatuje, že změny ve využívání půdy a krajiny mají stále významnější ekologické a socioekonomické dopady. S rostoucím tlakem na krajinu a zdroje je nezbytné hledat integrované strategie, které propojí environmentální ochranu, ekonomický rozvoj a regionální plánování. Budoucí vývoj venkova bude záviset na důslednějším uplatňování plánovacích mechanismů, adaptaci na klimatické změny, přehodnocení energetických a dopravních politik a systematické ochraně ekologicky hodnotných oblastí. Přestože existují pokročilé právní rámce a dotační schémata, v praxi často dochází k rozporům mezi hospodářskými zájmy a snahou o udržitelnost. Úspěšná řešení budou vyžadovat propojení environmentální politiky, hospodářských strategií a zapojení místních komunit, aby venkovské oblasti zůstaly ekologicky i ekonomicky stabilními regiony pro budoucí generace.

Kapitola 7 „Venkovské oblasti v politice a správě“ se zaměřuje na nástroje plánování a financování, které ovlivňují rozvoj venkovských regionů. Jedná se o nástroje na úrovni Evropské unie, spolkové vlády, zemských vlád, regionů (krajů a okresů) a místních samospráv. Zabývá se víceúrovňovým řízením, propojením sektorových politik a klíčovými mechanismy podpory venkovských oblastí.

První část kapitoly poskytuje přehled politiky rozvoje venkova, přičemž se soustředí na evropský kontext, zásady víceúrovňového vládnutí v Německu a principy integrovaného rozvoje a regionálního řízení. Druhá část se věnuje konkrétním nástrojům politiky, zejména strukturálním fondům EU a Společné

zemědělské politice (GAP). Klíčovou roli hraje Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova (ELER), který podporuje ekologické zemědělství, modernizaci venkovské infrastruktury a lokální rozvojové strategie. Představen je také program LEADER, který podporuje participativní přístup zdola nahoru prostřednictvím místních akčních skupin (LAG). Dále kapitola rozebírá spolkové, zemské, regionální a komunální plánování, přičemž se věnuje státním rozvojovým strategiím, prostorovému plánování a podpoře venkovských sídel. Závěrem autoři zdůrazňují význam strategických investic, inovací a lokální spolupráce, které jsou nezbytné pro dlouhodobou udržitelnost a konkurenceschopnost venkovských regionů.

Poslední 8. kapitola nese název „Výhled: Na cestě k udržitelnému rozvoji venkova“. Zamýšlí se nad budoucností venkovských regionů v kontextu Cílů udržitelného rozvoje OSN (SDGs). Editoři zdůrazňují potřebu integrovaného řízení, které propojuje různé úrovně správy (*multilevel governance*), a průběžného učení jako klíčového prvku adaptace venkovských oblastí na dynamické změny.

Autoři konstatují, že venkovská transformace již dnes směřuje k udržitelnosti, avšak je třeba ji důsledněji sladit s globálními cíli. Venkov nelze chápat izolovaně – jeho rozvoj ovlivňují hospodářské propojení se světovými trhy, změny v ekosystémech, migrace a politické rámce EU a v neposlední řadě směřování národních států. Důraz je kladen na princip „globálně myslet, lokálně jednat“, který vyžaduje zohledňování regionálních specifik při implementaci globálních cílů.

Klíčovými výzvami zůstávají klimatická změna, úbytek přírodních zdrojů a digitální transformace. Udržitelnost je podmíněna nejen technickými inovacemi, ale také novými modely spolupráce, flexibilními formami vládnutí a zlepšováním komunikace mezi rozvojovými aktéry. Různé formy environmentální regulace, dotací a plánování se musí kombinovat s aktivním zapojováním místních komunit, aby se předešlo konfliktům mezi hospodářskými zájmy a ochranou krajiny.

Důležitost lokální a regionální úrovně poroste – zkrácené dodavatelské řetězce, regionální energetické systémy a decentralizované plánování mohou přispět k vyšší odolnosti venkova. Zásadní roli hraje vzdělávání, které zajišťuje přenos znalostí a podporuje ekologickou gramotnost.

Závěrem autoři vyzdvihují potřebu governance pro udržitelnost, která spočívá na institucionálním ukotvení, strategickém řízení a pravidelném monitoringu. Regionální rozvojové agentury, meziobecní spolupráce a participativní plánování jsou klíčovými nástroji, které posilují schopnost venkova čelit výzvám a přizpůsobovat se novým trendům.

Budoucnost venkova spočívá v propojení ekonomických, sociálních a ekologických strategií. Aby venkovské oblasti zůstaly životaschopné a konkurenceschopné, je třeba posilovat inovační kapacity, podporovat cirkulární ekonomiku a hledat rovnováhu mezi veřejnými a soukromými zájmy. Výzkum a vzdělávání v oblasti geografie venkova mohou sehrát klíčovou roli při hledání nových řešení a implementaci principů udržitelného rozvoje v praxi.

Kniha je pečlivě zpracovaná a s tradiční německou důkladností promyšlenou učebnicí, která poskytuje komplexní přehled o současném výzkumu venkova v německy mluvících zemích. Struktura osmi kapitol nabízí systematický pohled na historický vývoj disciplíny, teoretické přístupy, metody typologie venkovských oblastí, sociální a ekonomické proměny, využívání krajiny i politické a plánovací nástroje. Podkapitoly pokrývají jak tradiční, tak aktuální témata, přičemž propojují akademický výzkum s praktickými otázkami regionálního rozvoje.

Vždy jsem obdivoval a obdivuji, jak němečtí geografové dokáží precizně promýšlet i obecné a abstraktní koncepty – jsou mistry logické dedukce, což je patrně dědictvím německé filozofické tradice. Přesto si zachovávají silnou vazbu na realitu, což jejich práci činí nejen teoreticky podnětnou, ale i prakticky využitelnou. Jejich výzkum je tradičně pevně zakotven v prostorovém plánování, regionální politice a hospodářském rozvoji, a tím poskytuje cenné nástroje pro aplikaci ve veřejné správě, ekonomických strategiích i územním plánování.

Dokáží propojit teoretickou reflexi s aplikovaným výzkumem, díky čemuž je jejich přístup nejen vědecky precizní a metodicky propracovaný, ale zároveň prakticky orientovaný. Tento důraz na analytickou hloubku a zároveň praktickou relevanci činí jejich práci nepostradatelnou nejen z pohledu akademiků, ale také rozhodovatelů z oblasti politiky a plánování.

Je proto zcela logické, že se učebnice tradičně primárně zaměřuje na venkovské oblasti v Německu, přičemž zmínky o Rakousku a Švýcarsku jsou spíše doplňkové, což je možná škoda. Text je koncipován z národní perspektivy, avšak zasazen do širšího globálního kontextu. Jiným evropským regionům či mezinárodnímu srovnání se kniha věnuje především v rámci konkrétních příkladů dobré praxe, nikoliv jako systematické srovnání různých přístupů k rozvoji venkova.

Kniha není jen učebnicí, ale také komplexním kompendiem znalostí o vývoji a současném stavu výzkumu venkovských regionů v Německu. Proto tato recenze nepředstavuje pouze hodnocení knihy, ale zároveň se snaží přiblížit její obsah českému čtenáři, byť samozřejmě v omezeném rozsahu.

V letošním prvním čísle švýcarského časopisu *Geographica Helvetica* vyšla recenze od T. Hammera, který oceňuje, že „kniha přináší vyvážený pohled na různá témata související s rozvojem venkova“, zároveň však upozorňuje, že některé důležité otázky mohly být propracovány detailněji nebo systematictější. Patří mezi ně alternativní ekonomické modely, postrůstová problematika, genderové aspekty či environmentální spravedlnost. Tato témata se v knize sice vyskytují, ale jsou rozptýlená v různých kapitolách a chybí jim ucelenější rámec.

Jsem však rád, že se autoři drží konceptu učebnice, která by měla prezentovat poznatky, na nichž se vědecká komunita dokáže alespoň rámcově shodnout, a nesnaží se podrobně rozebírat novější, nedostatečně etablovaná témata, která jsou stále předmětem diskusí a často i ideologických sporů. Pokud by autoři měli plně reflektovat Hammerovy výtky, museli by překopat strukturu celé knihy a napsat

zcela jiný typ publikace, která by těžko mohla být označena za učebnici. V tomto ohledu si cením, že kniha zůstává věrná svému didaktickému poslání a poskytuje pevný základ pro porozumění geografii venkova nebo venkovů, aniž by sklouzala k jednostranné interpretaci diskutabilních témat.

Celkově je učebnice velmi atraktivně zpracovaná, s důrazem na systematičnost, přehlednost a odbornou kvalitu. Přestože ji sestavil rozsáhlý autorský kolektiv, výsledný text působí kompaktně, uceleně a vyváženě, což svědčí o pečlivé editorské práci. Oceňuji přístup editorů, kteří dokázali efektivně koordinovat 35 přispěvatelů, aniž by kniha ztratila jasnou strukturu a jednotný jazykový styl.

Text je srozumitelný, čtivý a zároveň odborně precizní. Poskytuje bohaté množství informací, ale nezatěžuje čtenáře nadměrnou složitostí. Souvislé texty jsou doplněny textovými rámečky (boxy), ilustracemi, fotografiemi, mapami a tabulkami, které nejen vizuálně zpestřují obsah, ale zároveň poskytují hlubší vhled do problematiky, ilustrují konkrétní příklady a rozšiřují výklad o související koncepty či mezinárodní srovnání. Tyto doplňkové prvky jsou pečlivě vybrány a kvalitně zpracovány, avšak relativně malé fotografie v tmavých odstínech šedi by mohly být prezentovány ve větším formátu nebo lépe upraveny, aby jejich detaily lépe vynikly.

Důležitým přínosem knihy jsou také „Otázky k zamyšlení“, které podporují kritické myšlení a hlubší reflexi, a rámečky s doporučenou literaturou, jež čtenářům umožňují další studium a rozšíření znalostí. Věcný rejstřík s více než 300 klíčovými pojmy usnadňuje rychlou orientaci v tématech, zejména v těch, kterým není věnována samostatná podkapitola.

Všem zájemcům o danou problematiku ji vřele doporučuji.

Literatura

- GRABSKI-KIERON, U., KORDEL, S., KRAJEWSKI, C., MOSE, I., STEINFÜHRER, A., eds. (2024). *Geographie ländlicher Räume*. Brill Schöningh. <https://doi.org/10.36198/9783838560687>
- HAMMER, T. (2025): Book review: *Geographie ländlicher Räume*. *Geographica Helvetica*, 80, 1, 31–33. <https://doi.org/10.5194/gh-80-31-2025>
- HENKEL, G. (2020): *Der ländliche Raum: Gegenwart und Wandlungsprozesse seit dem 19. Jahrhundert in Deutschland*. Lucius & Lucius.

Jiří Ježek
jezekji@fek.zcu.cz

Ryšavý, D., Fiedor, D. (eds.): Fakta a trendy v současné české společnosti. Jak se neztratit v datech.

Univerzita Karlova, Karolinum, Praha 2023, 251 s. ISBN 978-80-246-5473-7.

Velmi oceňujeme autory studijního textu, kteří čtivou formou ukázali proměňující vývoj české společnosti na základě dostupných relevantních dat. Čtenář si tak dokáže udělat větší přehled o vývoji, respektive trendech, v jednotlivých tématech či oblastech. Nejde jenom o seskupení různých forem dat na jedno místo, ale kvitujeme, jak se autoři pokusili poutavě prezentovat jednotlivá témata. Způsob prezentace a upoutání pozornosti může přilákat široké spektrum budoucích čtenářů, od studentů středních a vysokých škol až po seniory.

Publikace, kterou v roce 2023 vydalo nakladatelství Karolinum, je členěna do deseti kapitol. V každé z nich čtenář najde poměrně rozsáhlý vysvětlující text k dané problematice, který je opatřen četnými tabulkami, grafy i mapami. Základním zdrojem dat pro jejich konstrukci byly ČSÚ, ČHMÚ, Eurostat ad. Data jsou prezentovaná ve víceletých časových řadách, což umožňuje lépe porozumět trendům, kterými prochází vývoj v následujících oblastech (v závorce čísla kapitol): rodina (1), zdraví, rizikové chování a příčiny úmrtí (2), školství a vzdělávání (3), práce (4), bydlení (5), životní prostředí (6), občanská participace (7), média, volný čas a způsob života (8), kriminalita a soudnictví (9), zahraniční (i)migrace: vybrané ukazatele a charakteristiky. Jak je vidět, kapitoly dobře pokrývají vývoj a změny v české společnosti v uplynulých desetiletích.

Dále oceňujeme, že jednotlivé texty kapitol nedávají čtenáři jednoznačné závěry. Naopak, vyvolávají u čtenáře další otázky a úvahy, a otevírají jim možnosti při dohledávání dalších informací a dat. Knihu považujeme za velmi užitečnou i pro tvůrce národních politik (tzv. *policy making*) na úrovni ministerských resortů. Základem každé národní politiky je práce s daty, jejich vyhodnocení a interpretace, na jejichž základě se připravují konkrétně cílená opatření.

V oblasti regionálního rozvoje kniha poskytuje široký přehled o dlouhodobém vývoji české společnosti v jednotlivých regionech Česka. Právě v možnosti přemýšlet prostorově o vývoji české společnosti vidíme další důležitý aspekt této publikace. Tabulky, grafy a mapy nemají jen doprovodnou funkci k textu, ale jsou pro celou publikaci zásadním zdrojem informací o prostorovém vývoji české společnosti v uplynulých dekáдах.

Přejeme knize mnoho spokojených čtenářů, kteří se nebojí více se zamýšlet nad vývojem české společnosti.

Zdeněk Opravil, Zdeněk Szczyrba
zdenek.opravit@mmr.cz, zdenek.szczyrba@upol.cz

Almanach geovědních pokusů. Geofyzikální ústav AV ČR v.v.i. 2024.

Almanach geovědních pokusů, aneb 12 experimentů pro oživení výuky geologie ve výuce, vznikl ve spolupráci vědců zapojených do programu Akademie věd Strategie AV21 – Vesmír pro lidstvo, na Geofyzikálním ústavu AV ČR. Jedná se o soubor jednoduchých experimentů, které umožní žákům základních a středních škol nahlédnout do procesů, které probíhají v zemském tělese, na povrchu i pod povrchem a proniknout tak názorně do světa geologie a geomorfologie. Almanach tvoří dvanáct zpracovaných témat v podobě edukativních listů. Na každém z nich je představení konkrétního geovědního tématu, detailní popis experimentu, s jehož pomocí je možné dané téma názorně vysvětlit. Kromě textu jsou součástí listů barevné ilustrace ukazující nejen průběh pokusu, ale i názorně vysvětlující daný proces. Navržené experimenty jsou přímo aplikovatelné ve výuce a pro výuku zeměpisu/geografie lze využít hned několik ze zpracovaných témat. Většina témat je vhodná pro demonstraci procesů probíhajících v zemském tělese a pro výuku tématu Litosféra. Pokusy ukazují různé endogenní procesy, například vznik sopečné kaldery, průnik magma zemskou kůrou, pohyby litosférických desek, rozpínání oceánského dna, posuny horkých skvrn, vrásnění nebo modelování výstupu tepla z nitra Země k povrchu. Z exogenních procesů je příkladem experiment dokumentující fluvialní procesy (říční systém na stole), kdy si žáci mohou vyzkoušet vodní erozi pomocí písku a vody. Každý experiment je navržen tak, aby byl jednoduchý a rychlý na přípravu a proveditelný pomocí běžně dostupných pomůcek. Vytvořený pracovní list obsahuje návod, jak pokus připravit, jak bude experiment probíhat. Součástí pracovních listů jsou i doprovodné texty a velmi názorné obrázky, schémata a fotografie. Součástí je i ilustrativní náčrt experimentu, návod co a jak pozorovat a jak experiment zaznamenat. Výhodou je, že jsou všechny materiály volně ke stažení a jsou tak velmi vhodné pro praktické využití ve výuce. K dispozici jsou soubory pro domácí i profesionální tisk, samostatně pak ilustrace a fotografie. Almanach připravil Petr Brož ve spolupráci s výtvarnicí Lucií Škodovou (Ajeejee). Na textech spolupracoval Matěj Machek, Ondřej Krýža a Lenka Špičáková. Dílo je uvolněné pod svobodnou licencí. Může tak být volně šířené a používáno k libovolnému účelu při uvedení autorů (texty: Petr Brož a kol., ilustrace Lucie Škodová) a zachování licence CC BY-SA 3.0.

Almanach je dostupný na adrese: <https://www.ig.cas.cz/pro-verejnost/edukativni-materialy/almanach-geovednich-pokusu/>.

Irena Smolová
irena.smolova@upol.cz